

Winter-Froemel, Esme; Octavio de Toledo y Huerta, Álvaro S. (eds.): *Manual of Discourse Traditions in Romance*. Berlin / Boston: Walter de Gruyter GmbH (Manuals of Romance Linguistics), 2023. 835 p. + X p. ISBN 978-3-11-066529-1.

În seria *MRL* (Manuals of Romance Linguistics) a prestigioasei Edituri De Gruyter, s-a publicat în 2023 un volum impresionant (atât prin conținut, cât și prin dimensiuni) dedicat tradițiilor discursive din limbile romanice: *Manual of Discourse Traditions in Romance* (în continuare: *MDTR*). Cei care și-au asumat responsabilitatea (și sarcina dificilă) de a coordona și edita o asemenea carte sunt lingviștii Esme Winter-Froemel (Julius-Maximilians-Universität Würzburg) și Álvaro S. Octavio de Toledo y Huerta (Consejo Superior de Investigaciones Científicas [CSIC-ILLA]), ambii cu preocupări mai vechi legate de cercetarea tradițiilor discursive.

Proiectul a atras contribuțiile mai multor renumiți specialiști: Johannes Kabatek, Jörn Albrecht, François Rastier, Angela Schrott și alții. Nu mai puțin de 40 de autori sunt prezenți în acest volum. Unii dintre ei (cum este și cazul editorilor) semnează mai mult de un articol. Totodată, există și unele articole semnate de câte doi contributori.

În afara introducerii firești (*Introduction*), scrisă de cei doi editori, cartea conține patru părți: Part I: *The theory and history of discourse traditions and discourse traditional knowledge*; Part II: *Discourse traditions within historical linguistics and textual linguistics: models, concepts, and approaches*; Part III: *Discourse traditions in the history of Romance: applications and case studies*; Part IV: *Contacts with further approaches*. În plus, pe lângă un *Index* de nume și concepte, la care se adaugă și o listă a datelor despre contributori, *MDTR* cuprinde la final și o *Appendix* rezervată unui text aparținându-i regretatului Peter Koch, și anume *Discourse traditions: on their status in language theory and on their dynamics* (reprezentând traducerea în limba engleză a articolului din 1997, *Diskurstraditionen: zu ihren sprachtheoretischen Status und ihren Dynamik*).

Acest studiu al lui Peter Koch a fost (și este) realmente important pentru răspândirea noțiunii de „tradiție discursivă” în literatura de specialitate; de aceea, inițiativa de a-l publica în versiune engleză în *MDTR* a fost în mod cert o idee lăudabilă. Totuși, având în vedere că autorii din *MDTR* au recurs frecvent la el, poate că acest text ar fi meritat să fie așezat chiar la începutul volumului, și nu la sfârșit. De altfel, Peter Koch, după cum o subliniază Johannes

Kabatek, este cel care – pe drumul deschis de Brigitte Schlieben-Lange – a propus și a teoretizat conceptul de „tradiții discursive” încă din 1987, când și-a susținut (la Universitatea din Freiburg) excelenta teză de abilitare, *Distanz im Dictamen. Zur Schriftlichkeit und Pragmatik mittelalterlicher Brief- und Redemodelle in Italien* (rămasă, din păcate, nepublicată). În altă ordine de idei, deși lucrarea din 1997 a lui Koch este neîndoielnic punctul de plecare al acestor cercetări, ea a fost plasată în mod justificat la final în *MDTR*, deoarece nu reprezintă o contribuție nouă, scrisă special pentru acest volum.

După ce am semnalat un atare eveniment editorial, indicând succint și conținutul cărții în cauză, trebuie să precizez că în cele ce urmează nu voi redacta o recenzie propriu-zisă, ci mai curând un scurt articol atipic în care, pornind de la textul lui P. Koch, voi examina doar câteva chestiuni din Partea I a volumului *MDTR*, raportându-mă permanent la teoria lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu. Însă, așa cum spuneam, se cuvine să pornesc de la textul lui Peter Koch (făcând trimitere la traducerea engleză amintită mai sus, cu indicarea paginilor din acest volum).

Mai întâi de toate, să remarcăm o „ironie a sorții” (adică un joc neașteptat al întâmplării): un concept lingvistic atât de important, apropiat ori asociat atât de puternic de către Koch (și de către alții) de teoria coșeriană a limbajului, datorează (mai mult sau mai puțin) nașterea sa științifică unor idei ce provin de la Ludwig Wittgenstein! După cum se știe, Eugeniu Coșeriu nu împărtășea deloc concepția filosofică (îndeosebi cea referitoare la limbaj) pusă în circulație de Wittgenstein (fie acesta „primul W.” sau „al doilea W.”), criticând-o foarte drastic (vezi Kabatek / Murguía 2017: 186-189; cf. și Kabatek 2023: 188-191). La fel de necruțător (sau poate chiar mai dur) s-a manifestat Coșeriu și în privința lui Bertrand Russell (vezi Kabatek / Murguía 2017: 121, 189-190; cf. și Kabatek 2023: 21), deși chiar și în acest caz putem afirma că avem de-a face cu o ușoară „ironie a sorții”: pentru a-și lămuri conceptul de „saber lingvistic”, corectând distincțiile lui Ferdinand de Saussure, Eugeniu Coșeriu s-a bazat și pe cartea lui Alan Gardiner, *The Theory of Speech and Language*¹; or, Alan Gardiner (prețuit de Coșeriu și pentru distincția pe care a operat-o între *thing meant* ‘desemnare’ și *word-meaning* ‘semnificat’), în secțiunea de *Acknowledgements* a cărții sale (Gardiner ²1951: IX), îi mulțumește lui B. Russell tocmai pentru că i-a dat personal impulsul necesar scrierii și publicării unei asemenea lucrări!

¹ Deși Eugeniu Coșeriu deplângea faptul că această carte a lui Alan Gardiner a fost dată uitării (cf. Munteanu 2018: 273), ea a fost redescoperită în mediul științific de limbă franceză, fiind apreciată drept unul dintre izvoarele pragmaticii lingvistice (vezi Gardiner 1989).

Teoretizând conceptul de „tradiții discursive” (în continuare: TD), Peter Koch face unele trimiteri explicite la cartea lui Ludwig Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen* (din 1953), atunci când arată în ce constă respectarea unei „reguli” (*Regel*) sau atunci când aduce în discuție „asemănarea de familie” (*Familienähnlichkeit*). Pe de altă parte, în mod implicit, este posibil ca înseși „jocurile de limbaj” (*Sprachspiele*) descrise de Wittgenstein să-l fi inspirat pe Koch atunci când a intuit omniprezența „tradițiilor discursive”. Firește, după cum vom vedea, Coșeriu nu ar fi fost de acord nicidecum cu direcționarea ideilor lui Wittgenstein spre o atare problematică.

Altminteri, textul lui Koch este excelent, având – printre altele – meritele de a fi demonstrat importanța tradițiilor discursive în general și de a fi încercat o circumscriere a domeniului acestora: “The difference between the area of the particular language and the area of discourse traditions is plain to see: looking at aspects of the particular language, we are concerned with historical languages and their varieties such as German, English, French, Russian, Moselle Franconian, Cockney, Argot etc. From the perspective of discourse tradition, we are looking at text types, genres, styles, rhetorical *genera*, forms of conversation, speech acts etc. such as the medication package insert, the sonnet, Mannerism, panegyrica, talk shows, feudal oaths and so on.” (*MDTR*, p. 787).

Căutând să determine locul TD în ansamblul limbajului, Koch apelează la distincția tripartită a lui Coșeriu, care identificase (încă din anii '50) trei niveluri ale limbajului: nivelul *universal*, nivelul *istoric* și nivelul *individual*. Totuși, lingvistul german a încercat să corecteze schema coșeriană în felul următor: “Since human speech is action guided by rules, we have to assume that we apply three different types of rules when we speak: rules of speaking, rules of language and rules of discourse. [...] Logically, we cannot assign a type of rules nor, therefore, a type of norms to the individual level of discourse, because, as Wittgenstein already emphasised: ‘It is not possible that only one person had followed a rule once’ (1953, § 199).” (*MDTR*, p. 787)².

² Într-o notă de subsol, Koch precizează: “[F]ollowing a widespread practice, I take ‘rules’ to be particular patterns of action, while ‘norms’ constitute entire complexes of rules” (*MDTR*, p. 787). Pentru comparație, redau aici și versiunea românească a paragrafului invocat (din *Cercetări filozofice*): „[§]199. Este ceea ce numim «a urma o regulă» ceva ce ar putea să facă numai *un* om, doar *o dată* în viață? – Și aceasta este, firește, o observație cu privire la *gramatica* expresiei «a urma regula». Nu este posibil ca o regulă să fie urmată doar o singură dată numai de către un om. Nu se poate face doar o singură dată o comunicare, să se fi dat sau înțeles un ordin etc. – A urma o regulă, a face o comunicare, a da un ordin, a juca o partidă de șah sunt *obiceiuri* (datini, instituții). A înțelege o propoziție înseamnă a înțelege un limbaj. A înțelege un limbaj înseamnă a stăpâni o tehnică.” (Wittgenstein ²2013: 211).

În acest loc, Peter Koch dovedește o anumită neînțelegere a concepției coșeriene în liniile sale fundamentale, mai cu seamă când vine vorba de nivelul individual. În primul rând, el dă impresia că a neglijat o altă distincție tripartită care se aplică limbajului la toate cele trei niveluri ale sale, și anume aspectele ori punctele de vedere din care poate fi privit limbajul: ca *enérgeia*, ca *dýnamis* și ca *érgon* (în terminologie aristotelică). Koch pare să nu fi înțeles tocmai natura *competenței expresive* ca *dýnamis* la nivelul individual. De pildă, Esme Winter-Froemel (în articolul *Discourse traditions research: foundations, theoretical issues and implications*)³ a atras atenția asupra acestui detaliu (vezi *MDTR*, p. 37-41). La fel, Johannes Kabatek (în *Discourse traditions and the historicity of language: discourse traditional knowledge and discourse universes*) apără concepția lui Coșeriu, citând un fragment dintr-un manuscris coșerian redactat în perioada uruguyană: “The content of the individual competence applies to *types* of circumstances and of discourses. It does not refer, for example, to ‘how to talk to this child, here and now’, but rather to how to talk to children in general, or at least to ‘how to talk to this child in several situations’: otherwise, it would not be a competence. [trad. lui J.K.]” (*MDTR*, p. 111).

După cum arată și Araceli López Serena (în *Discourse traditions and variation linguistics*), făcând trimitere la teza de abilitare a lui Peter Koch (din 1987), se vede clar că P. Koch era convins că respectiva „competență expresivă” aparține, de fapt, nivelului istoric al limbajului, și nu nivelului individual, el fiind, totodată, încredințat că E. Coșeriu a săvârșit o eroare logică (o *contradictio in adiecto*) când a atribuit o *dýnamis* nivelului (individual al) discursului (*MDTR*, p. 68). Totuși, coșerienii veritabili (discipolii direcți ori indirecti ai lui Coșeriu) nu au cum să alunece spre aceeași greșeală de interpretare (știind, de asemenea, cât de riscant ar fi să-l acuzi pe Coșeriu de comiterea unei erori de logică!). În acest sens, pot fi urmărite mai multe contribuții nu doar din partea I, ci și din partea a II-a a volumului (dintre cele referitoare la lingvistica textuală în relație cu TD) care atestă, în general, o bună cunoaștere (și acceptare) a teoriei lingvistice coșeriene de către autorii contributori.

Astfel, dacă se admit ca fiind juste distincțiile operate de Coșeriu, atunci trebuie să recunoaștem că majoritatea tradițiilor discursive se includ în competența expresivă, ținând de nivelul individual al limbajului. Să ne reamintim că E. Coșeriu însuși, după ce tratează (în cursul *Sprachkompetenz*) despre „conținutul competenței expresive”, face (într-o notă de subsol) o precizare foarte importantă: „Aparte del conocimiento de procedimientos configurativos del

³ Profit de ocazie pentru a face o completare de natură istorică: printre primii lingviști care s-au ocupat de TD trebuie menționat și americanul Charles F. Hockett (vezi Munteanu 2017).

texto, también existe, naturalmente, el conocimiento de textos concretos o fragmentos de textos. Todos los hablantes pueden repetir tal o cual texto o retomarlo en el suyo propio. *Pero lo que aquí nos interesaba a nosotros no era ese conocimiento de textos concretos, sino sólo los tipos más generales del contenido del saber expresivo medio, i.e. el conocimiento de fórmulas y procedimientos generales para configurar textos.*” (Coseriu 1992: 284; subl. mea, Cr.M.).

Există, indubitabil, și o „istoricitate” a tradițiilor discursive, ceea ce va fi indus ideea că TD pătrund, fie și parțial, la nivelul limbii istorice, în „competența idiomatice”. Și acest lucru poate fi acceptat, dacă se lărgiște sfera TD prin încorporarea (totală, nediferențiată) în sânul lor a conceptului de „stil” (adică inclusiv a „stilurilor de limbă”, în terminologia lui Coșeriu). Peter Koch însuși observă acest aspect, încercând să limiteze întrebuițarea prea laxă a noțiunii (și a termenului) de „stil” ca tradiție discursivă: “But the term ‘style’ also surfaces in other forms of usage and in these cases always refers to domains other than discourse tradition.” (*MDTR*, p. 794).

Chiar dacă Eugeniu Coșeriu nu ar fi fost de acord, probabil, cu o „dedublare” efectivă a nivelului istoric, așa cum a propus-o Koch, putem găsi, totuși, unele semne care indică faptul că cei doi lingviști nu se aflau neapărat pe poziții teoretice complet ireconciliabile. După cum am semnalat cu alt prilej (vezi Munteanu 2015: 286-287), Coșeriu însuși, într-o conferință din 1972, *Sobre el desarrollo de la lingüística* (deci, cu 15 ani înaintea lui Koch) vorbea despre existența unei „cunoașteri idiomatice «textuale»”, pe care o plasa în cadrul nivelului istoric: „En el escalón idiomático hay que distinguir entre el *saber idiomático extralingüístico* (saber tradicional y común acerca de las «cosas», que incluye también las ideas y creencias tradicionales acerca de las cosas mismas), el *saber idiomático «textual»* (conocimiento de «textos» que se transmiten como tales en una comunidad lingüística, como, por ejemplo, refranes, proverbios, frases hechas, etc.) y la *técnica tradicional del hablar* («lengua» en sentido estricto).” (Coseriu ²1991: 258). Desigur, Eugeniu Coșeriu are în vedere în acest caz așa-numitul „discurs repetat” (*discurso repetido*)⁴, în timp ce Peter Koch (vorbind despre

⁴ Deși nu le mai denumește ca atare, în ale sale *Lecciones de lingüística general*, E. Coșeriu leagă aceste subtipuri ale „competenței idiomatice” de diverse „tradiții”. Astfel, cu privire la „saber idiomático extralingüístico”, este vorba, în principal, de credințe și idei (referitoare la „lucruri”) specifice unei anumite comunități idiomatice. În plus, unele dintre acestea pot caracteriza mai multe comunități idiomatice: „Tales ideas y opiniones representan, por lo demás, tradiciones que, las más de la veces, no coinciden con las idiomáticas, ya que pueden tener límites más amplios o más estrechos que una determinada comunidad lingüística. Así, las ideas que se tienen del buey son poco más o menos las mismas en las comunidades italiana, francesa, española, etc.” (Coseriu 1981: 291). Apoi, în relație cu acea „saber idiomático «textual»”, luând în considerație „ciertas formas del discurso repetido”, Coșeriu afirmă că „se trata, en realidad, de formas de la «literatura» (en sentido amplio, es decir, también moral, ideología, etc.), de tradiciones literarias insertas en la tradición lingüística y que deberían ser estudiadas por la lingüística del texto y por la filología.” (Coseriu 1981: 300-301). În cadrul discuțiilor despre TD și despre frazeologie, Esme Winter-Froemel (în *MDTR*, p. 33) menționează și ea acest „discurso repetido” (sau „wiederholte Rede”).

istoricitatea textuală) se referă la un domeniu mai larg de tradiții lingvistice. Altminteri, după cum am remarcat deja mai sus, Coșeriu relaționează explicit „el conocimiento de fórmulas y procedimientos generales para configurar textos” cu competența expresivă.

În același text, Peter Koch, tratând chestiunea „istoricității tradițiilor discursive”, afirmă că “discourse traditions are rule complexes with a historical character”; așadar, pe bună dreptate, ele sunt „historical phenomena subject to change” (*MDTR*, p. 801). Pe această linie, pentru a descrie TD mai bine, Koch optează pentru conceptul de „asemănare de familie”, preluat de la Wittgenstein: “Therefore, to describe the diachronic identity of a genre, it seems obvious to take recourse to Wittgenstein’s term of *Familienähnlichkeit* ‘family resemblance’ and to the idea of prototypicality from cognitive psychology, which is often linked to it.” (*MDTR*, p. 802).

Iarăși, ne putem întreba ce ar fi spus Eugeniu Coșeriu despre o asemenea idee. Răspunsul poate fi extras (ori măcar subînțeles) din felul în care Coșeriu (în *Orationis fundamenta. La preghiera come testo*) a întâmpinat demersul lui R. Schaeffler, cel care (abordând domeniul religiosului) a încercat să fructifice noțiunea de „*Sprachspiel*” a lui L. Wittgenstein. În opinia lui Coșeriu, *Sprachspiel* este un concept inutilizabil („conchetto ibrido e superficiale”, „conchetto insalvabile” etc.), de vreme ce Wittgenstein s-a dovedit incapabil să înțeleagă natura conceptuală a semnificatului lingvistic. Din acest motiv, nereușind să identifice „semnificatul unitar” în multe dintre chestiunile de limbă abordate, Wittgenstein a căutat să teoretizeze un concept la fel de controversat: „asemănare de familie” („un’ambigua «aria din famiglia»”) (Coșeriu 2002: 35-36).

În fine, câteva cuvinte și despre definiția tradițiilor discursive. Asemănător romanului (cf. engl. „novel”), care dintr-o specie literară s-a transformat, cu timpul, într-un gen literar vast, foarte greu de cuprins într-o definiție, și tradițiile discursive au ajuns să prezinte dificultăți de definire, dată fiind multitudinea formelor sub care se înfățișează. Johannes Kabatek, reluând (în traducere) o definiție pe care a formulat-o în 2005, ne oferă următoarea variantă de lucru: „We define *discourse tradition* (DT) as the repetition of a text or a textual form or a particular way of writing or speaking that acquires the value of a sign of its own (and is hence signifiable). A DT may emerge in relation to any expressive finality or to any element of content whose repetition establishes a link between actualization and tradition, i.e., any relation that may be established between two elements of tradition (acts of communication or referential elements) and evokes a particular textual form or a particular use of linguistic elements.” (*MDTR*, p. 114; trad. lui J.K.).

În acest sens, este binevenită încercarea lui J. Kabatek de a clasifica TD atât din punctul de vedere al *formei*, cât și din punctul de vedere al *conținutului*. Clasificarea respectivă datează (în versiunea originală germană) încă din 2015 (vezi Kabatek 2018: 220-222), dar în *MDTR* ea primește unele clarificări suplimentare. Astfel, lingvistul german distinge mai întâi, după criteriul formei (în ordine descrescătoare), *forma* discursivă, *zona* discursivă și *formula* discursivă; apoi, după criteriul conținutului, Kabatek deosebește între *domeniul* discursiv, *tema* discursivă și *motivul* discursiv (*MDTR*, p. 115). O discuție aparte este rezervată conceptului de „univers de discurs” (*universe of discourse*), cu trimiteri la originile sale logico-filosofice și la rafinările teoretice ulterioare (în cel puțin două etape) datorate lui Coșeriu⁵. Kabatek apreciază că cele patru universuri de discurs (așa cum au fost identificate de Coșeriu în ultima sa contribuție) nu reprezintă, la rigoare, niște tradiții discursive. Într-adevăr, lucrurile se pot complica foarte mult în acest caz (mai ales când unele TD țin, în diverse grade, atât de formă cât și de conținut). După părerea mea, în relație cu cele patru universuri de discurs (al experienței curente, al științei, al fanteziei și al credinței) pot fi puse și cele trei tipuri de *logoi* (după Aristotel, în interpretarea aceluiași Coșeriu) care au mai multe șanse de a fi socotite TD: *logos apophantikos*, *logos poietikos* și *logos pragmatikos*.

În spațiul limitat al acestor pagini, m-am străduit să pun în evidență (și, eventual, să lămuresc) câteva probleme teoretice întâlnite în *MDTR*, un manual (monumental) care copleșește prin abundența informațiilor lingvistice (legate de TD) din întreaga lume romanică și, totodată, prin seriozitatea și calitatea științifică a tratării acestui bogat material. Fără îndoială, *MDTR* se va impune în literatura de specialitate ca operă de referință, de aceea o recomand cu căldură cititorilor interesați de domeniul TD.

Bibliografie

Coseriu, Eugenio (1981): *Lecciones de lingüística general*. Madrid: Editorial Gredos.

Coseriu, Eugenio (²1991): *El hombre y su lenguaje. Estudios de la teoría y metodología lingüística*, a doua ediție revizuită. Madrid: Gredos.

Coseriu, Eugenio (1992): *Competencia lingüística. Elementos de la teoría del hablar*. Madrid: Gredos.

⁵ Pentru unele amănunte referitoare la istoria conceptului de „univers de discurs”, vezi și Munteanu 2019. În ceea ce privește relevanța „celor patru universuri de discurs” (după E. Coșeriu) pentru clasificarea stilurilor funcționale, vezi Munteanu 2020.

- Coseriu, Eugenio (2002): "Orationis fundamenta. La preghiera come testo", în: De Gennaro, Giuseppe (ed.), *I Quattro Universi di Discorso. Atti del Congresso Internazionale «Orationis Millennium»*. Cită del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 24-47.
- Gardiner, Alan (²1951): *The Theory of Speech and Language*, Second Edition. Oxford: Oxford University Press.
- Gardiner, A. H. (1989): *Langage et acte de langage. Aux sources de la pragmatique*, traducere franceză și prefață de Catherine Douay. Villeneuve d'Ascq: Presses Universitaires de Lille.
- Kabatek, Johannes / Murguía, Adolfo (2017): „*A spune lucrurile așa cum sunt...*”. *Conversații cu Eugeniu Coșeriu*, traducere, indici și completări bio-bibliografice de Adrian Turculeț și Cristina Bleorțu. Iași: Demiurg.
- Kabatek, Johannes (2018): *Lingüística coseriana, lingüística histórica, tradiciones discursivas*, ediție de Cristina Bleorțu și David Paul Gerards. Madrid / Frankfurt am Main: Iberoamericana / Vervuert.
- Kabatek, Johannes (2023): *Eugenio Coseriu. Beyond Structuralism*. Berlin / Boston: De Gruyter.
- Munteanu, Cristinel (2015): „Despre importanța tradițiilor discursive”, *Limba română* (Chișinău), XXV, 5-6, 271-288.
- Munteanu, Cristinel (2017): "Repeated Discourses and Discourse Traditions. Some Remarks on Charles F. Hockett's Contribution", *Anadiss* (număr hors-série, mai 2017), 49-60.
- Munteanu, Cristinel (2018): "Didactic Metaphors in Alan Gardiner's Linguistic Discourse", *Anadiss*, 26 (II), 273-279.
- Munteanu, Cristinel (2019): "Wilbur Marshall Urban's Philosophical Influence on Eugenio Coseriu's Integral Linguistics", *Acta Universitatis Danubius. Communicatio* (Galați), vol. 13, 1, 114-120.
- Munteanu, Cristinel (2020): „Universuri de discurs și stiluri funcționale. Convergențe teoretice la Eugeniu Coșeriu și Dumitru Irimia”, în: Ichim, Ofelia (ed.), *România în spațiul euroatlantic: interfețe culturale și lingvistice*. București: Editura Tracus Arte, 299-304.
- Wittgenstein, Ludwig (²2013): *Cercetări filozofice*, traducere din germană de Mircea Dumitru și Mircea Flonta, în colaborare cu Adrian-Paul Iliescu, notă istorică de Mircea Flonta, studiu introductiv de Adrian-Paul Iliescu. București: Humanitas.

*Cristinel Munteanu, Universitatea „Danubius” din Galați
citrismun@gmail.com*